

Jan Baptist Xavery (1697-1742): een veelzijdig tuinkunstenaar¹

Dennis de Kool

De wetenschappelijke belangstelling voor Nederlandse beeldhouwkunst uit de achttiende eeuw neemt gestaag toe.² De bekendste achttiende-eeuwse Noord-Nederlandse beeldhouwers zijn Ignatius (1685-1732) en Jan van Logteren (1709-1745). De werken van deze Amsterdamse kunstenaars zijn uitvoerig beschreven in een monografie die in 2005 verscheen.³ Ondanks het feit dat deze monografie veel interessante details over beide beeldhouwers bevat, kent dit boek enkele tekortkomingen.⁴ Van de Noord-Nederlandse tijdgenoten van Ignatius en Jan van Logteren is weinig bekend. Het waren voornamelijk de Zuid-Nederlandse kunstenaars die het gezicht en de kwaliteit van de Noord-Nederlandse beeldhouwkunst bepaalden.⁵ Het atelier van Jan Pieter van Burscheit de Oude (1669-1728) behoorde bijvoorbeeld in de eerste decennia van de achttiende eeuw tot de grote leveranciers van beeldhouwwerk.⁶ Hoewel Jan Pieter van Burscheit de Oude in Duitsland werd geboren, trok hij op jonge leeftijd naar Antwerpen, waar hij tot aan zijn dood een alom gewaardeerde beeldhouwer en architect werd. Na zijn dood zette zijn zoon Jan Pieter van Burscheit de Jonge (1699-1768) het atelier voort en wist zich op te werken tot een succesvol architect.⁷ De belangrijkste Zuid-Nederlandse beeldhouwer uit die tijd is Jan Baptist Xavery (1697-1742). Het is echter opmerkelijk dat de publicaties over deze getalenteerde en veelzijdige beeldhouwer relatief schaars zijn. In 1970 schreef L.J. van der Klooster een artikel over deze beeldhouwer, waarin hij in het bijzonder aandacht besteedde aan de werkzaamheden van Xavery voor prins Willem IV.⁸ Van recentere datum zijn de publicaties van F. Scholten over onder meer de borstbeelden en grafmonumenten die door Xavery zijn vervaardigd.⁹

In deze verkennende bijdrage zal in het bijzonder worden ingegaan op de doorgaans onderbelichte rol en betekenis van Xavery als maker van tuinornamenten. Deze focus is niet zonder reden, want de Nederlandse tuinkunst maakte in de eerste helft van de achttiende eeuw een bloeiperiode door. Deze kunstvorm was gericht op het laten versmelten van groen en tuinornamenten tot één harmonieuze compositie, waar bovendien vaak een doordacht decoratieprogramma of een specifieke wereldvisie aan ten grondslag lag. Tuinornamenten fungeerden in deze tuinhistorische context nadrukkelijk niet als losstaande objecten of louter decoratie, maar waren onderdeel van een weloverwogen tuinplan, waarbij het geheel meer was dan de som der delen. Daarnaast werden tuinornamenten gebruikt om de perspectiefwerking

Afb. 1. A. Xavery, *Sabijnse Maagdenroof*, 1696, Paleis Het Loo, Apeldoorn (foto Dennis de Kool, 2009)

te versterken en de vele doorzichten te verlevendigen. Helaas bestaan veel buitenplaatsen niet meer in hun oorspronkelijke vorm. Om Xavery als tuinkunstenaar te kunnen doorgronden is dus nader onderzoek en inlevingsvermogen vereist.

Jan Baptist Xavery's atelier in Den Haag

Jan Baptist Xavery werd op 30 maart 1697 geboren in Antwerpen. Hij was de zoon van beeldhouwer Albert Xavery (1664-1728) en Catharina Herri. Nagelaten werken van Albert Xavery zijn beelden in de tuin van Huis Bartolotti te Amsterdam, twee verre van elegante stroomgoden aan de vijver van Slot Zeist en een marmeren tuinbeeld ('Sabijnse Maagdenroof', 1696) in de tuinen van Paleis Het Loo (afb. 1 en 2).

Jan Baptist Xavery trad, zoals gebruikelijk was in die tijd, in het voetspoor van zijn vader en ging bij hem in de leer. De Antwerpse beeldhouwer Michiel van der Voort (1667-1737), in zijn tijd een vooraanstaande en veelzijdige kunstenaar, fungeerde eveneens als zijn leermeester.¹⁰ Op jonge leeftijd begaf de jonge beeldhouwer zich naar Wenen (1719) en Rome (1721). In laatstgenoemde stad zou hij twee jaar verblijven. In 1723 vertrok hij naar Den Haag.¹¹ In 1725 verkreeg hij het Haags burgerschap en trad hij in het huwelijk met Maria Christina Robart, een dochter

van de goudsmid Claude Robart. In november van datzelfde jaar werd hij vermeld als lid van het Haagse schildersgilde. Het atelier van Xavery was gevestigd in zijn woonhuis aan de Zuidoost Buitensingel. Zijn talent zou niet onopgemerkt blijven, met name in Den Haag waar hij het grootste deel van zijn leven verbleef en als 'hofbeeldhouwer' actief was.¹² Hij is waarschijnlijk ook een tijd werkzaam geweest in Kassel. Op 19 juli 1742 overleed Jan Baptist Xavery, na een productief en kort leven, in zijn geboortestad Antwerpen. Zijn overlijden was mogelijk een indirect gevolg van een ongeluk tijdens het plaatsen van een beeld van Mars in het kasteel van Breda.¹³ Xavery liet twee zonen na, Frans Xavery en Jacob Xavery IV, die eveneens hun creatieve roeping volgden en schilder werden.

Veelzijdig oeuvre

In Den Haag ontwikkelde Jan Baptist Xavery zich tot een veelzijdig en gerespecteerd kunstenaar. In de hoedanigheid van 'hofbeeldhouwer' maakte hij marmeren borstbeelden voor stadhouder Willem IV (1733) en prinses Anne van Hannover (1736) die zich momenteel in het Mauritshuis in Den Haag bevinden. Daarnaast werkte hij samen met graveur, architect en dessinateur Daniel Marot (1661-1752) bij de verbouwing van Huis ten

Afb. 2. A. Xavery, Detail met signatuur, Paleis Het Loo, Apeldoorn (foto Dennis de Kool, 2009)

Bosch.¹⁴ Bij dat project was hij onder meer verantwoordelijk voor het houtsnijwerk in de Witte Eetzaal.¹⁵ Verder verzorgde hij de gevelversiering van het Oude Stadhuis in Den Haag. Het Haagse stadswapen geflankeerd door Prudentia en Justitia (1733-1735) is bijvoorbeeld van zijn hand. Xavery ontving voor deze opdracht 1500 gulden.¹⁶ In datzelfde stadhuis maakte hij de marmeren bovendeurstukken van de voormalige schepen- en justitiekamer. Dat leverde Xavery op 24 maart 1738 ongeveer 800 gulden op.¹⁷ Er zijn verschillende reliëfs van Xavery bewaard gebleven. Het marmeren reliëf met een allegorische voorstelling onder het orgel van de Sint Bavo in Haarlem wordt gerekend tot één van zijn beste werken (afb.3).¹⁸

Xavery heeft verschillende borstbeelden gemaakt. Een indrukwekkend werk is het marmeren borstbeeld van Don Luis da Cunha dat in 1994 door het Rijksmuseum is aangekocht. Don Luis da Cunha (1662-1749) was ambassadeur van het koninkrijk Portugal tussen 1728 en 1736.¹⁹ De Portugese ambassadeur woonde aan het Lange Voorhout. Xavery heeft eveneens een borstbeeld gemaakt van François Fagel (1659-1746), een vermaard man die gedurende meer dan zestig jaar werkzaam was als dienaar der Staten-Generaal. De huidige verblijfplaats van de buste is

Afb. 3. J.B. Xavery, reliëf onder orgel Sint Bavo, 1738, Haarlem (foto Dennis de Kool, 2006)

helaas onbekend.²⁰ Het Gemeentemuseum in Den Haag heeft in 1969 een door Xavery gesigeneerd terracotta borstbeeld aangekocht van een onbekende man (1739). Waarschijnlijk is hier de kunstenaar Balthasar Denner afgebeeld. Als decoratief ontwerper heeft Xavery diverse schoorsteenstukken ontworpen en vervaardigd. Een aantal van deze stukken bevindt zich momenteel in het Rijksmuseum in Amsterdam. In de salon van Huis Dedel bevond zich een marmeren schoorsteenstuk met twee meisjeskoppen dat waarschijnlijk door Xavery werd vervaardigd.²¹ Een indicatief en ongetwijfeld onvolledig overzicht van zijn oeuvre, opgenomen aan het slot van dit artikel, geeft de lezer een globale indruk van de veelzijdigheid en productiviteit van Xavery.

Waarderingsgeschiedenis

Frans Hemsterhuis (1721-1790) was de eerste filosoof die de beeldhouwkunst tot een belangrijk reflectiepunt maakte. Beelden voldoen volgens hem in hoge mate aan de esthetische bestanddelen 'eenvoud van contouren' en 'rijkdom aan denkbeelden'. In zijn 'Brief over de beeldhouwkunst' (1769) lezen we: 'de beeldhouwkunst is van alle vormen van nabootsing van de zichtbare dingen de voornaamste, omdat zij het meest volmaakt is.' Subtiel voegt hij daaraan toe: 'daarna volgt de schilderkunst'.²² Verder betoogt Hemsterhuis: 'hetgeen wij groots, verheven en smaakvol noemen, zijn grote gehelen waarvan de delen zo kunstzinnig zijn samengesteld dat de ziel ze in één ogenblik en zonder moeite met elkaar kan verbinden'.²³ Deze passage levert, wanneer een koppeling wordt gemaakt met de tuinkunst, een interessant inzicht op. Tuinornamenten stonden namelijk in de achttiende eeuw niet op zichzelf, maar waren een vanzelfsprekend onderdeel van een zorgvuldig geconstrueerd tuinontwerp en vormden ook ten opzichte van elkaar vaak een ensemble. Als gevolg van de ontmanteling van veel buitenplaatsen is deze samenhang verloren gegaan, zijn tuinbeelden 'vervreemd' geraakt van hun oorspronkelijke tuinhistorische context en is vaak de iconografische betekenis van de beelden moeilijk meer te achterhalen.

Xavery's tuinkunst op Zijdebalen

Op de buitenplaats Zijdebalen te Utrecht werd Jan Baptist Xavery als tuinkunstenaar ingeschakeld. Deze rijk versierde buitenplaats aan de Vecht was het eigendom van David van Mollem (1670-1746), een rijke doopsgezinde zijdehandelaar die een grote belangstelling voor de tuinkunst had. De inrichting van zijn tuin was gebaseerd op een harmonieus en goed doordacht tuinplan. De indrukwekkende tuin van Zijdebalen werd destijds gezien als het 'Eden onzes tyts'. Deze buitenplaats was onder meer voorzien van een orangerie met exotische planten, een volière met zeldzame vogels, een theater, een karpervijver en andere waterwerken, een mineralen- en schelpengrot, wandelwegen, zorgvuldig bijgewerkte hagen en tal van marmeren beelden en vazen.²⁴

Niet alleen Jan Baptist Xavery, maar ook Jacob(us) Cressant nam veel van de tuinornamenten in deze tuin voor zijn rekening.²⁵ Cressant was afkomstig uit Abbeville (Frankrijk) en van 1728 tot 1740 werkzaam in Utrecht.²⁶ Samenwerking tussen

deze en andere kunstenaars op Zijdebalen was van groot belang om een harmonieuze tuincompositie tot stand te brengen. David van Mollem hechtte grote waarde aan de thematiek van zijn sculpturen en hun onderlinge samenhang, omdat ze als onderdeel van de tuin een geschikt middel vormden om weloverwogen gedachten over schepping, natuur en mens uit te beelden.²⁷ Een opvallend detail is dat Van Mollem ook beeldhouwwerk op veilingen kocht. Dit feit illustreert dat de tuinhistorische context van tuinbeelden geen statisch gegeven is en dat tuinbeelden in een nieuwe omgeving een nieuw betekenisvol verhaal kunnen vertellen. In 1740 was de tuin op Zijdebalen voltooid. Lang heeft Van Mollem daar niet van kunnen genieten, want hij stierf op 5 juli 1746.

Hofdicht

In de literatuur worden verschillende beelden genoemd die Xavery voor de tuin van Zijdebalen heeft vervaardigd. Marmere beelden van Hippocrates en Galenus, Mercurius en Diana, Apollo en Flora, en verschillende marmeren groepen, namelijk 'drie bustes, die zeer de aandacht trokken: de Wereld tusschen Heraclitus en Democritus, - een tweede groep, geroemd als bevallig en als teeder en aangenaam, maar die ons doet glimlachen; de Koophandel, die langs den rug der Naarstigheid opklimt om een door de Wijsheid vastgehouden hoorn des overvloeds te vermeesteren, - en ten slotte een derde, die Mercurius, Minerva voedend, vertoonde'.²⁸ Dat deze tuinbeelden van Xavery in de smaak vielen bij zijn tijdgenoten, komt naar voren uit het Hofdicht over Zijdebalen dat in 1740 door Arnold Hoogvliet is geschreven.

*Ô Troostrijk zinnebeelt! Ô kunst van Xavery,
Die oog en hart verrukt, waarheen vervoert gij mij?
Gij deed mijn poëzy, gekeert naar d'eigenschappen
Der zedeleer, bijna voorbij twee beelden stappen,
Door uwen beitel fiks gevormt uit marmeresteen.
Ô Schoone Flora! Zoude ik u voorbij gaan? Neen.
Zoude ik, ô grootsche Apol! Dus uwe schoonheit honen?
Ô neen, gij kunt ons een verhevenheit vertonen,
De majesteit der goën, bij 't heidendom verdicht,
En leert, dat Xavery niet voor d'aaloutheit zwicht.²⁹*

Ontmanteling van de buitenplaats Zijdebalen

De tuin van Zijdebalen bleef in de achttiende eeuw een belangrijke bezienswaardigheid. David van Mollem had in zijn testament laten vastleggen dat de buitenplaats precies moest blijven zoals de stichter het naliet. Zijn nabestaanden werden echter geconfronteerd met tegenvallende inkomsten. In 1819 werd het landgoed vanwege een faillissement verkocht en ontmanteld. De tuinornamenten werden op een openbare veiling verkocht. Het financiële resultaat van de veiling 'was treurig, zoals te verwachten was in een tijd, toen tuinbeelden uit de mode waren en toen ieder zuchtte onder de gevolgen van den Franschen tijd'.³⁰ Dat was een tragisch einde voor de tuinbeelden die deze buitenplaats mede vorm en inhoud gaven. Alle beelden en vazen werden uit hun zorgvuldig gecomposeerde context gehaald en belandden

via veilingen op verschillende plekken. Veel tuinornamenten van andere buitenplaatsen hebben datzelfde lot ondergaan.³¹ De tuinbeelden van Jan Baptist Xavery bevinden zich, voor zover nu bekend is, vaak niet meer op de locaties waar ze oorspronkelijk voor zijn bedoeld. Ook is tot op heden niet met zekerheid vast te stellen waar de tuinornamenten van Zijdebalen zijn beland. Het is bijvoorbeeld niet uit te sluiten dat enkele tuinbeelden op landgoed De Tempel in Overschie van Zijdebalen afkomstig zijn.³²

Tuinornamenten van Xavery

In Nederland zijn verschillende tuinbeelden van Xavery bewaard gebleven. Een beeld heeft een bestemming gevonden bij Huize Bergen te Vught. In 1916 werd de villa Huize Bergen naar ontwerp van de architect J.W. Hanrath gebouwd voor de familie Fentener van Vlissingen. De oorspronkelijke villa Huize Bergen, daterend uit de negentiende eeuw, werd hiervoor gesloopt. In 1949 is het landgoed verkocht aan het bisdom Den Bosch. In 1950 is de stichting Huize Bergen opgericht, die het landgoed kocht. Tegenwoordig wordt het geëxploiteerd als conferentiecentrum. Op dit landgoed bevindt zich een zandstenen tuinbeeld van Diana. De sikkels van de maan op haar voorhoofd is haar attriboot als maangodin. Het tuinbeeld is gesigneerd en gedateerd.

Afb. 4. J.B. Xavery, Tuinbeeld Diana, 1725, Vught (foto Dennis de Kool, 2006)

Afb. 5. Detail met signatuur en datering, Vught (foto Dennis de Kool, 2006)

Aan de voorkant op het plateau onder haar voeten staat J.B. Xavery 1725. De huidige exploitant van het landgoed vermoedt dat het beeld destijds is geplaatst door de familie Van Beuningen-Fentener van Vlissingen (afb. 4 en 5).

Een ander tuinbeeld van Xavery staat op landgoed Baets te Middelbeers. Het betreft hier een beeld van Venus. Achter haar voe-

Afb. 6. J.B. Xavery, Tuinbeeld Venus, Middelbeers (foto Dennis de Kool, 2009)

Afb. 7. Detail met signatuur en datering, Middelbeers (foto Dennis de Kool, 2009)

ten is een schelp geplaatst. Het beeld is op het voetstuk gesig-neerd door Xavery. Bij de datering zijn alleen de eerste drie cijfers zichtbaar ('172'). Het laatste cijfer is vervaagd. Vermoedelijk is het beeld oorspronkelijk bedoeld om in een nis te worden geplaatst, omdat aan de achterzijde van het beeld minder aandacht is besteed. Een opvallend gegeven is dat de handtekening van Xavery wederom prominent aan de voorkant van het voetstuk is aangebracht. Dit kan worden geïnterpreteerd als een zelfbewust gebaar van de kunstenaar die deze tuinbeelden letterlijk als zijn visitekaartje heeft opgevat (afb. 6 en 7).

Een derde tuinbeeld van Xavery is opgesteld naast het huis op buitenplaats Rijnoord te Woerden.³³ Dit beeld van Demeter, de godin van het graan, is aan de zijkant van het voetstuk gesig-neerd en voorzien van het jaartal 1733. In haar linkerhand houdt ze een toorts omhoog, in de plooi van haar kleed bevinden zich bloemen of vruchten en naast haar is een gevleugeld dier gepositioneerd. Deze attributen verwijzen naar Demeter die haar dochter Proserpina zoekt (afb. 8, 9 en 10).

Naast deze drie getraceerde beelden wordt in de literatuur nog melding gemaakt van een beeld van Flora uit 1725.³⁴ Flora is in 1833 op het Valkhof in Nijmegen geplaatst en is tijdens of na de Tweede Wereldoorlog spoorloos verdwenen. Dit beeld is in hetzelfde jaar gemaakt als het eerder besproken tuinbeeld van Diana. Om die reden kan niet worden uitgesloten dat er een mogelijke samenhang bestaat tussen deze tuinbeelden. Verder worden in de literatuur nog andere werken van Xavery genoemd, namelijk een zandstenen mannenfiguur uit 1732 die in de tuin van het al genoemde Huize Bergen te Vught zou hebben gestaan en beelden van Diana en Apollo waarbij Dukenburg te Nijmegen als locatie is vermeld.³⁵ Soms wordt ook een verband gelegd tussen sculpturen in de tuin van Huis ten Bosch en Xavery. Deze tuin is in de eerste helft van de achttiende eeuw aangelegd naar een ontwerp van Daniel Marot. Van de huidige beelden in de tuin is echter niet bekend waar deze beelden vandaan komen en door wie ze zijn gemaakt.³⁶ Jan Baptist Xavery heeft ook andere tuinornamenten gemaakt, waaronder verschillende tuinvazen voor Zijdebalen. Enkele tuinvazen van Xavery zijn bewaard gebleven.³⁷ Tegenwoordig worden slechts sporadisch stukken van Xavery op veilingen aangeboden.³⁸

Afb. 8. J.B. Xavery, *Tuinbeeld Demeter*, 1733, *Woerden* (foto Dennis de Kool, 2010)

Pleidooi voor herwaardering

Hoewel er tegenwoordig iets meer aandacht is voor de Nederlandse beeldhouwkunst uit de achttiende eeuw, verdient de Nederlandse tuinsculptuur uit deze periode meer systematisch onderzoek. Veel van de Nederlandse tuinsculptuur uit de achttiende eeuw is namelijk nog anoniem.³⁹ Dergelijk onderzoek kan waardevolle inzichten opleveren met betrekking tot de positionering van tuinsculptuur in de beeldhouwkunst en de betekenis ervan in de tuinkunst van de achttiende eeuw. Aangezien Jan Baptist Xavery wordt gerekend tot de belangrijkste beeldhouwers uit de achttiende eeuw die in Nederland werkzaam waren, verdient zijn artistieke loopbaan, zijn veelzijdige oeuvre en zijn invloed op andere kunstenaars nader onderzoek. Mede met het oog op de bloei van de tuinkunst in die tijd, mag de betekenis van Xavery als 'tuinkunstenaar' daarbij niet over het hoofd worden gezien. Tuinbeelden moeten niet als losstaande

Afb. 9. *Detail met signatuur en datering, Woerden* (foto Dennis de Kool, 2010)

objecten of louter decoratie worden gezien, maar dienen in een bredere tuinhistorische context te worden geplaatst. De tragiek van veel tuinornamenten is dat ze vaak uit hun oorspronkelijke groene omgeving zijn gehaald. In een andere omgeving krijgen ze soms een nieuwe betekenis, maar vaak komen ze minder goed tot hun recht, omdat de oorspronkelijke harmonieuze 'compositie' verloren is gegaan. Het resultaat daarvan is doorgaans een nonchalante omgang met dit versnipperde cultuurhistorische erfgoed. De schaarse tuinbeelden die alle rampspoed hebben overleefd en nog in het openbaar te bewonderen zijn, staan vaak op ongeschikte locaties en zijn kwetsbaar voor klimatologische invloeden of vandalisme. Ook zijn veel al dan niet gehavende tuinbeelden in anonieme depots van musea beland. Hoewel de beelden daar veilig zijn, vormen de troosteloze museale catacomben een schril contrast met de tuinen waarvoor ze oorspronkelijk zijn bedoeld. Tuinornamenten zijn gemaakt om door liefhebbers aanschouwd, bestudeerd en bewonderd te worden, bij voorkeur in een groene omgeving. Anders verdwijnen ze letterlijk uit ons collectieve geheugen. De getalenteerde Jan Baptist Xavery en zijn tijdgenoten verdienen een beter lot. Aangezien deze bijdrage is bedoeld als startpunt voor nader onderzoek naar de werken en de artistieke levensloop van Xavery, worden meldingen van werken die nog niet in het overzicht staan, suggesties en kritische reacties van lezers zeer op prijs gesteld.

Afb. 10. *Detail tuinbeeld Demeter, Woerden* (foto Dennis de Kool, 2010)

Indicatief overzicht van de werken van Jan Baptist Xavery

Amsterdam (Noord-Holland)		
Rijksmuseum	Don Luis da Cunha (1737) Cleopatra (1732) Lucretia (1734) Satyr en satyrwijfje (1729) Drie putti (1742) Drie putti (1742) Paris en Oenone (1739) Vier putti (ca. 1725-1750) Willem IV (1733) Johan van Welderen (1728) Priester (1732) Groep van drie kinderen (1726) Stroomgod (1720) Apollo en de Cumaeïsche Sibylle	Marmeren borstbeeld Ivoren beeld Ivoren beeld Ivoren beeld Schoorsteenstuk, terracotta studiemodel Marmeren schoorsteenstuk Marmeren schouw (oorsprong: Rapenburg) Terracotta (toegeschreven) Terracotta borstbeeld Marmeren borstbeeld (beschadigd) Terracotta borstbeeld Terracotta Terracotta Marmeren reliëf (oorsprong: Huis ten Bosch; Trippenhuys)
Huis Bartolotti	Paulus op Malta (1735)	Marmeren schoorsteenstuk
Boxmeer (Noord-Brabant)		
Sint Petrusbasiliek	Graaf Oswald van den Bergh (1741)	Marmeren wandgraf
Waddesdon Manor	Flora (1742)	Marmeren beeld
Den Haag (Zuid-Holland)		
Gemeentemuseum Den Haag	Baltasar Denner (1739) Leda en de zwaan & drie andere voorstellingen (1735)	Terracotta portret Marmeren reliëfs (vier)
Mauritshuis	Stadhouder Willem IV (1733) Prinses Anne van Hannover (1736)	Marmeren buste (Inv. nr. 371) Marmeren buste (Inv. nr. 372)
Huis ten Bosch	Apollo en de Sibylle van Gama (1742) Fonteinbak (1732)	Marmeren reliëf Marmer
Oude Stadhuis	Het wapen van Den Haag geflankeerd door Prudentia en Justitia (1734) Bovendeurstukken (1738)	Zandsteen Marmer
Oud-Katholieke kerk (Juffrouw Idastraat 7-11)	Preekstoel (1729) Doopvont en wijwaterbakken (1728)	Eikenhout Marmer
Haarlem (Noord-Holland)		
Sint Bavo Kerk	De Godsvrucht, Poëzie en Muziek (1738)	Marmeren hoogreliëf
Heusden (Noord-Brabant)		
N.H. Kerk	Johan Theodorus baron von Friesheim (1733)	Marmeren grafmonument
Dongjum (Friesland)		
N.H. Kerk	Sicco van Goslinga (1737)	Marmeren grafmonument
Kassel (Duitsland)		
Hessisches Landesmuseum	Wilhelm VIII, landgraaf van Hessen- Kassel (1738)	Marmeren portret
Orangerieschloss	Putti (1737)	Marmeren putti op balustrade, oorsprong: Schloss Philippsthal

Leiden (Zuid-Holland)		
Stedelijk Museum De Lakenhal	Voorstelling van twee cupido's (ca. 1740)	Marmeren reliëf (in 2000 aangekocht)
Londen (Verenigd Koninkrijk)		
Victoria- en Albertmuseum	Vier groepen van kinderfiguurtjes (1726) Beeldje Herfst (ca. 1730) Beeldje Bacchus (1729)	Terracotta Hout Hout
Middelbeers (Noord-Brabant)		
Landgoed Baest	Venus (172?)	Zandstenen tuinbeeld (gesigneerd)
Vught (Noord-Brabant)		
Huize Bergen	Diana (1725)	Zandstenen tuinbeeld (gesigneerd)
Stralsund (Duitsland)		
Marienkirche	Johannes Graag J. von Lilljenstedt (1732)	Marmeren grafmonument
Woerden (Utrecht)		
Buitenplaats Rijn Noord	Demeter (1733)	Zandstenen tuinbeeld (gesigneerd)
Zoelen (Gelderland)		
Kasteel Soelen (?)	Putti (1742) (?)	Marmeren reliëf (?)
Overige (mogelijke) werken		
Landgoed De Tempel (Rotterdam)	Diverse tuinbeelden, waaronder mogelijke werken van Xavery? (1730-40)	Zandsteen en marmer
Huis Dedel (Den Haag)	François Fagel Schoorsteenstuk	Marmeren borstbeeld (verblijfplaats onbekend) Marmer (verblijfplaats onbekend)
Linnich (Duitsland)	Grafmonument voor Reinhart Vincent Graaf van Hompesch	Verloren gegaan
Het Valkhof (Nijmegen)	Flora (1725)	Verdwenen

Noten

- De auteur bedankt prof. dr. K.A. Ottenheim, prof. dr. D.J. de Vries, mevrouw dr. C. van Groningen, drs. E. Munnig Schmidt en mevrouw. D. Akkermans voor hun waardevolle suggesties tijdens het schrijven van dit artikel.
- F. Scholten, 'Nederlandse beeldhouwkunst in de 18e eeuw', in: R. Baarsen e.a., *Nederlandse kunst in het Rijksmuseum: 1700-1800*, Amsterdam/Zwolle 2006, 221-231.
- P.M. Fischer, *Ignatius en Jan van Logteren: beeldhouwers en stuc-kunstenaars*, Alphen aan den Rijn 2005.
- De bewondering van Fischer voor beide beeldhouwers schiet te ver door. Dit gaat ten koste van wetenschappelijke distantie, een kritische houding en de bewijsovering. Daarnaast is sprake van wollig taalgebruik en zijn de gepresenteerde gegevens op onderdelen geda-teerd. Zie: D. de Kool, 'P.M. Fischer (2005) Ignatius en Jan van Logteren. Beeldhouwers en stuc-kunstenaars in het Amsterdam van de 18de eeuw', *Amstelodamum* 93 (2006) 4, 30-32.
- F. Scholten, 'De beeldhouwkunst en de sierkunst van de 16e tot het begin van de 20e eeuw', <http://www.lowcountriessculpture.org>, geraadpleegd in juli 2010.
- Tot de tuinbeelden van Jan Pieter van Bauscheit de Oude die bewaard zijn gebleven behoren onder meer Pluto en Proserpina (1712) op Gunsterstein te Breukelen, een Sater op De Wildenborch te Vorden en Hercules en Anthaeus (1710) op Huis ten Donck te Ridderkerk.
- I.M. Breedveldt Boer, *Tekenen en vasseren: het bedrijf van Jan Peter van Bauscheit (1699-1768) en de architectuur in het tweede kwart van de achttiende eeuw*, Utrecht 2003 (proefschrift).
- L.J. van der Klooster, 'Jan Baptist Xavery (1697-1742)', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 21 (1970), 99-138.
- F. Scholten, 'Het portret van Don Luis da Cunha door Jan Baptist Xavery (1737)', *Bulletin van het Rijksmuseum* 42 (1994) 2, 107-119.
- M.E. Tralbaut, *De Antwerpse 'Meester Constbeldhouwer' Michiel van der Voort de Oude (1667-1737). Zijn leven en werken*, Brussel/Antwerpen 1950, 430.

- ¹¹ Soms wordt ook het jaartal 1721 genoemd. Over het precieze jaar bestaat onduidelijkheid. Zie L.J. van der Klooster, 'Jan Baptist Xavery (1697-1742)', *Nederlands Kunshistorisch Jaarboek* 21 (1970), 100.
- ¹² Tot op heden zijn er geen documenten getraceerd die wijzen op een officiële aanstelling van Xavery in dienst van Willem IV. Zie M.D. Ozinga, 'Jan Baptist Xavery als decoratief-architectonisch ontwerper', in: H. Miedema e.a., *Miscellanea J.Q. van Regteren Altena*, Amsterdam 1969, 168.
- ¹³ Van der Klooster 1970 (noot 8), 105.
- ¹⁴ K. Ottenheym e.a. (red.), *Daniel Marot: vormgever van een deftig bestaan*, Zutphen 1988.
- ¹⁵ M. Loonstra, *Het huijs int bosch: het Koninklijk Paleis Huis ten Bosch historisch gezien*, Zutphen 1985.
- ¹⁶ M.G. Wildeman, 'Het stadhuis te 's-Gravenhage (1733-1739)', in: *Haags Jaarboekje 1896*, 's-Gravenhage 1896, 138.
- ¹⁷ Wildeman 1896 (noot 16), 141.
- ¹⁸ Scholten 2006 (noot 2), 224.
- ¹⁹ Scholten 1994 (noot 9), 111.
- ²⁰ J. Heringa, 'François Fagel', in: *Jaarboek 1980. Geschiedkundige Verenging Die Haghe*, 's-Gravenhage 1980, 46.
- ²¹ J.J. Compaan, 'Het Huis Dedel aan de Prinsegracht 15', in: *Jaarboek 1995. Geschiedkundige Verenging Die Haghe*, 's-Gravenhage 1995, 59.
- ²² F. Hemsterhuis, *Wijsgerige werken*, Leeuwarden 2001, 509.
- ²³ Hemsterhuis 2001 (noot 22), 503.
- ²⁴ S. Muller, *Zijdebalen*, Utrecht 1912.
- ²⁵ E. de Jong, *Natuur en kunst: Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*, Bussum 1993.
- ²⁶ J. Klinckaert, *Beeldhouwkunst tot 1850*, Utrecht 1997, 165.
- ²⁷ De Jong 1993 (noot 25), 178.
- ²⁸ Muller 1912 (noot 24), 8-9.
- ²⁹ Muller 1912 (noot 24), 28.
- ³⁰ Muller 1912 (noot 24), 12.
- ³¹ Zie bijvoorbeeld: A.M. Hulkenberg, 'De grote verkoop van tuinbeelden, groepen en vazen op Keukenhof in 1746', in: *Leids Jaarboekje*, Leiden 1969, 181-197.
- ³² C.S. Oldenburger-Ebbers, 'Nieuwe gegevens over tuinbeelden op buitenplaats De Tempel (Overschie), mogelijk gedeeltelijk afkomstig van buitenplaats Zijdebalen (Utrecht)', *Cascade* 3 (1994) 1-2, 31-36.
- ³³ In het monumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (<http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl>) wordt melding gemaakt van een tuinbeeld op een sokkel, voorstellende de godin Demeter van de hand van J.B. Xavery uit 1733 dat behoort tot buitenplaats Rijn Noord te Woerden.
- ³⁴ G. Lemmers, *Het Valkhof te Nijmegen*, Nijmegen 1980, 118.
- ³⁵ E.V. Buitenhuis, *De Tuinsieraadkunst in de Hollandse Tuin*, Leiden 1983 (doctoraalscriptie), bijlage IIA, 16-17.
- ³⁶ Mededeling per e-mail door de Rijksvoorlichtingsdienst, 5 februari 2010.
- ³⁷ Buitenhuis maakt bijvoorbeeld melding van twee marmeren vazen met reliëfvoorstellingen uit 1727 en 1729 die in 1982 werden aangeboden door Kunsthandel Didier Aaron te Parijs. Zie: Buitenhuis 1983 (noot 35), 97.
- ³⁸ Op 16 december 2002 werd op een veiling in Antwerpen een paar eikenhouten sculpturen op een vierkant piëdestal te koop aangeboden voor 30.000 euro. Het betrof een harpspelende engel en contrabasspelende engel. Zie: *Kunst- en Antiekveiling 2004, Jaaroverzicht, deel 29*, Schiedam 2004, 191.
- ³⁹ E. de Jong en C. Schellekens, *Het beeld buiten: vier eeuwen tuinsculptuur in Nederland*, Heino/Wijhe 1994, 28.